

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Slovenski protestantski pisci. Izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani 1934. (V seriji »Slovenskih pisateljev«.) Izbral in uredil **dr. Mirko Rupel.**

Najstarejši naši pisatelji, ki so polagali temeljne kamne slovenski literaturi, so radi posebne usode, ki jo je doživelo njihovo delo, dokaj odmaknjeni našemu neposrednemu študiju in precejevanju; saj leži velika večina ohranjenih del prvih slovenskih pisateljev razmetana po najrazličnejših knjižnicah daleč od današnjega slovenskega kulturnega središča. Med tiste, ki jih slovenski literarni zgodovinar doslej sploh ni dobil v roke, moramo šteti med drugimi dve knjigi, namenjeni ljubljanski stanovski šoli, in pa prve katoliške tiske, ki so se pojavili ob petindvajsetletnici prve Trubarjeve knjige. A za nekaj izvodov najdragocenejših knjig lahko ugotovimo, da so nam ušle iz evidence že v najnovejši dobi. Možnost, da se nam danes ali jutri izgubi unicum te ali one dragocene knjige iz 16. stoletja, ni izključena. Tudi čas in preslaba oskrba po nekaterih knjižnicah v inozemstvu povzročata svoje. Marsikateri redki knjigi je skozi dolga desetletja edini gost črv — četudi je morda kak slovenski učenjak preteklega stoletja s tresočo se roko v latinščini napisal na vidno mesto na prvem listu, da je knjiga dragocena, predragocena, edinstvena.

Narodi, ki se zavedajo silne pomembnosti svoje kulturne preteklosti in se vedno z novih vidikov poglabljajo vanjo, da bi se iz nje učili, taki narodi izdajajo dela svojih starih pisateljev v bogato komentiranih izdajah po svojih najvišjih znanstvenih zavodih. Tako izključujejo vsako možnost, da bi jim šel najmanjši drobec ohranjene preteklosti po zlu, obenem pa omogočajo domačim in tujim znanstvenikom sistematičen študij zgodovine svojega jezika in svoje kulturne preteklosti.

Da bomo tudi Slovenci prej ali slej morali misliti na kritične izdaje najvažnejših starih pisateljev, začenši s protestanti, o tem ni dvoma. Drugo je vprašanje, kdaj nam bo kaj takega mogoče. Dotlej nam bo kulturno delo utemeljiteljev našega knjižnega jezika približevala in posredovala odlična knjiga »Slovenski protestantski pisci« v izboru in uredbi dr. Mirka Rupla. Knjiga je sicer namenjena širšemu občinstvu (zato je opravičljivo transliteriranje v gajico in prevajanje nemških uvodov in po-

svetil), a bo vendar izborna služila tudi literarnemu in kulturnemu zgodovinarju ter zlasti profesorju slovenščine v srednji šoli.

Urednik je, kot sam pravi v svojem poročilu na strani 317, »hotel zbrati zlasti kulturno in zgodovinsko pomembnejše odlomke« ter moral zato upoštevati tudi drugojezična posvetila. In če pregledamo knjigo, moramo ugotoviti, da je zbranih toliko tako pomembnih odlomkov, da nam — seveda enostransko — očrtavajo kar celo razdobje v življenju našega naroda, nam predstavljajo celo vrsto navdušenih borcev za reformacijo in postavljajo ta izrezek iz življenja našega naroda v tok svetovnih dogodkov — vse to neposredneje in nazorneje kot še tako spretna beseda sodobnega zgodovinarja.

Od prostora, ki ga v knjigi zavzemajo teksti, je urednik odločil točno dve tretjini ustanovitelju slovenskega knjižnega jezika in obenem najplodovitejšemu slovenskemu protestantskemu pisatelju — Primožu Trubarju. Zato je razumljivo, da je njegova markantna postava s temi teksti prikazana od vseh najtočneje — to tem bolj, ker je Trubar od vseh slovenskih prot. pisateljev najzgovornejši o sebi, o svojih nazorih, hotenjih, težavah in nadlogah, veselih in žalostnih doživljajih, boleznih in dolgovih, o letini in turških napadih.

Doba najnazorneje odseva iz Trubarjevih polemik s katoličani, ki jih stavi v isto vrsto z malikovavci in Turki. V polemiki je Trubar bojevit, udaren in brezobziren; izrazov ne izbira, temveč sega po najkrepkejših in najnazornejših, četudi gredo čez mero in četudi nekateri njegovi lastni pristaši žele zmernejšega boja (glej str. 144). Zlasti ostra je njegova beseda po drugem pregnanstvu, ko piše iz svojega »druge Patma« — »Nigdirdoma« —, ter v času, ko se je pojavila slovenska katoliška knjiga s polemično protiprotestantsko vsebino. (Gl. Katechismus z dvejma izlagama 1575.) A prišel je čas, ko Trubar že tudi napak v lastni hiši ni mogel več molče gledati. In tedaj je dvignil svojo nazorno in brezobzirno besedo kot sodnik dobe in glasnik pokore: »Ti luterski tudi le čedali huši, nezvejstiji perhajejo, v nepokuri prebivajo, malu inu skoraj nikomer prave lubezni inu perjazni izkažo. In summa, ti luterski glih taku koker ti papežniki, ta vekši dejl od nih, v tih velikih smrtnih grehah, ozgoraj poprej imenovanih, od samiga Kristusa prerokovanih, do vušes stoje. Nikdar poprej od obenih ludi na svejtu ni bilu slišati ne viditi take oferti, požreščine inu mnogotere nepridne potrate, koker zdaj per nas se godi suseb s tejm gvanom inu gostovanem. Mi zdaj te naše smrkove glave, te smrdeče trebuhe, blatne noge zgul ž žametom, damaskom, škrlatom, spinatom, židami, zlatom, srebrom, s perlami inu žlahtnimi kamini oblačimo inu nanje obesujemo. Nikdar poprej per nikomer, per obenim gostovanu oli povablenu se nej tulikajn dragih, sladkih mnogoterih jejdi in riht kmalu naprej neslu inu postavilu koker zdaj, nekar le samuč per žlahtnikih, temuč tudi per purgarjih & c. Zatu se oben ne čudi inu Bogu krivu ne daje oli persodi, kir nas taku s Turki inu z drugimi nadlugami obišče inu štrajfa.« (144.)

Genljiva je ljubezen, s katero Trubar vedno iznova omenja »naš ubogi, preprosti, dobrosrčni slovenski narod« ali »ubogo slovensko in hrvaško ljudstvo, ki živi v nevednosti in ga poleg drugih nadlog mučijo zlasti Turki«.

Trubar se razpisuje o Slovencih in Hrvatih zlasti v nemških posvetilih, v katerih prosi razne vplivne ljudi gmotne podpore za svoje podjetje. Neprestano tudi poudarja prevažno dejstvo, da so začeli v slovenskem jeziku tiskati knjige, govori o začetnih težavah in o vodilih, po katerih se je ravnal, ko je polagal temelje slovenskemu knjižnemu jeziku.

Zadnje dneve svojega življenja je ob pogledu na težki zunanji in notranji položaj slovenskih protestantov živel v tesnobnih skrbeh; te odsevajo iz njegovega zadnjega dela, ki ga je končaval na smrtni postelji: »ti škofinjjo [= besedo božjo] preganjajo, mi pak po nje ne živemo inu to isto hočemo nucati k lakomnosti, oferti inu k drugim grehom — taku jest skrb imam, krajnska dežela bode gvišnu eno veliko štrajfingo morala trpejti, bodi glih od Turka ali sicer skuzi vojske, lakoto inu druge štrajfinge.« (158.)

Trubarjeva osebnost kaže poleg velike ljubezni do lastnega naroda še nekaj izredno simpatičnih potez, ki odsevajo tudi iz odlomkov v Ruplovi knjigi: poštenost in neoporečnost v vsem življenju ter izreden pogum, s katerim je uveljavljal svoja spoznanja v življenju. Iz načina njegovega izražanja, iz njegovega stila razberemo, da je v Trubarjevem značaju imela čuvstvena komponenta premoč nad strogo razumsko. Trubarjev stavek (oziram se v prvi vrsti na Trubarjeve izvorne tekste) ni grajen logično, temveč čuvstveno; zato je pogosto izredno dolg, poln pleonazmov, parentez, anakolutov in digresij. Ob samostalnik Trubar izredno rad kopiči attribute; celo predikat je kaj često podan z dvema, tremi ali celo več sinonimnimi glagoli. Če uporablja tujko, ji rad pristavlja sinonimno domačo besedo in obratno. Trubarjevo nagnjenje k pleonastičnemu izražanju je ob razboru njegove »Cerkovne ordninge« podrobno označil že prof. Kidrič (Die protest. Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert 91.—94., 158.—9.)

Ker je Trubar izšel iz ljudstva in pisal zanje, je njegov izraz po besedišču in metafori ljudski; prim. poleg gornjih citatov še njegovo izjavo na str. 15 in njegovo metaforo na str. 92.: »Oli mi krščenički imamo hudiču inu vsem nega tovarišem ...figo pokazati.« — Omenim naj še Trubarjev močno razvit estetski čut, ki je v zvezi z zgoraj omenjeno močno čuvstveno komponento Trubarjeve osebnosti: Trubar sam poudarja, da je pri njegovem določevanju črkopisa odločeval v prvi vrsti estetski kriterij, da je odločalo oko. Ker se »naša slovenska beseda s tejmi latinskimi puhštabi lepše inu ležej piše ter bere«, se je odločil za antikvo (10). Dolgo je premišljeval, kako bi pisanje šumevcev poenostavil, da bi bilo »štaltnu inu zastopnu«, »da bi preveliku puhštabov oli konzontantov k ani silabi ne jemali, koker ti Peami inu drugi dejo, kateru je grdu viditi.« (15.) A da bi v pisavo uvedel dosledno razlikovanje med s in z, š in ž, to ni imel za potrebno, češ, Slovenec se bo z vajo sam priučil pravilno čitati, Nemec, ki se jezika ni učil, pa ne bo bral pravilno, če mu še tako točno zapišeš. »Pisanje in branje našega jezika je najbolj odvisno od vaje in rabe.« (19.)

Drugi naš protestantski pisatelj Sebastijan Krelj se po značaju bistveno loči od Trubarja. Krelj je filozofsko in filološko bolj izobražen, oster mislec, hud polemik in strog sistematik. Krelj je takoj v svoji prvi

knjigi po poglavjih sistematično nekako »konfrontiral« učenje rimske in luteranske cerkve, skušal dognati točne razlike med obema in pridobiti čitatelja zase. Nič čudnega, da se tudi s Trubarjevo nedoslednostjo v pisavi ni strinjal in da jo je hotel tiho in mirno, kar via facti s svojim delom odpraviti in črkopis izpopolniti po vzgledu na glagolico in cirilico, knjižni jezik pa postaviti na širšo vseslovensko podlago (183.—4.). Krelj je bolj vase zaprt človek, ki o sebi in svojih razmerah ne piše; njegov jezik je čistejši in izraz jedrnatiji od Trubarjevega.

Jurij Dalmatin je po svojem značaju in delu v tem podoben Krelju, da tudi on o sebi in svojem delu govori manj kot Trubar in da prav tako kot Krelj stremi za doslednostjo v grafiki in sistemizacijo pravopisa. Od obeh prejšnjih se pa razlikuje po tem, da je ves zatopljen v svoje veliko delo in da se v boj z nasprotniki ne spušča. Značilno zanj je, da je sicer napisal molitev zoper Turka, ki ga primerja »kriji žejnemu psu«, kateremu naj Bog položi »eno rinko v njegov nus inu ene bruzde v njegova prekleta usta« (212.), da pa je glede katoličanov mnogo strpljivejši kot Trubar in Krelj: v »gmajn molivi po predigi« prosi Boga, naj ukroti Turka in »de tudi naši drugi sovražniki inu zuprniki nas sovražiti inu preganjati nehajo inu se podade z nami v miru in pokoju krotku prebivati!« (217.) Da bi videli, kaka miroljubnost je izražena v tej Dalmatinovi prireditvi molitve za naše razmere, bi morali čitati isto molitev v Trubarjevi prireditvi v Cerkovni ordningi 1564. (Tega teksta Rupel žal ni priobčil.) Tudi Trubar tam prosi, »de nas Bug obaruie pred Turki«, in želi, naj ljudi, »kir lo pod teim Papeshom... gošpud Bug tudi ...hti lui luzhi inu htimu prauimu Ipošnanu... napela inu perprau, de Inami red fmirom slubefanio shiue inu prebiuaio...« A »gospošćini« želi božjo milost in Sv. Duha, »de oni vŕe falsh krike Iapelaune vere, vuke, Prydige, Buque, vŕe falsh Boshye slushbe inu malykouane doli perprauio inu cilu Iatareo inu lubper Itoye.« (Kidrič, Kirchenordnung, 113 op. 4. in 6.)

Vse veličine in lepote Dalmatinovega dela kratka antologija seveda niti približno ne more podati, a njegova osebnost in njegov značaj odsevata tudi iz odlomkov, ki so tu priobčeni.

Adam Bohorič se nam v predgovoru k svoji slovnici kaže predvsem zelo načitanega in izobraženega humanista in gorečega ljubitelja Slovanstva. Njegov predgovor je učena, visoko retorično spisana disputacija o pomenu znanja jezikov in njegovi uporabi ter goreč slavospev na zgodovino, veličino in slavo Slovanov, med njimi seveda tudi Slovencev. Bohoričev uvod je bil sredi 18. stoletja eden najvažnejših tekstov, iz katerih so naši preporoditelji črpali pobude za preporodno misel na restavracijo slovenskega knjižnega jezika.

Ostali protestantski pisatelji: Jurij Juričič, Lukež Klinc, Janž Mandelc, Janž Tulščak, Janž Schweiger, Hieronim Megiser, Andrej Savinec, Felicijan Trubar, Marko Kumprecht, Janž Znojilšek in anonimi so zadostno označeni z manjšimi teksti in odlomki.

Izbor tekstov v celoti ustreza smotru, ki si ga je pisatelj zastavil (str. 317). Ob tako zastavljeni nalogi pa je seveda neizbežna neka enostranost: pri prvenstvenem iskanju kulturno in zgodovinsko pomembnejših odlomkov so seveda morala stopiti nekoliko v ozadje dela, ki teh dveh lastnosti ne kažejo v toliki meri — zlasti prevodi svetopisemskih tekstov. Tako nam je n. pr. Trubar predstavljen pretežno kot pisatelj predgovorov in posvetil, v katerih kramlja o vseh mogočih stvareh; dalje nam je označen s katekizmom, polemikami ter raznimi krajšimi izjavami najrazličnejše vsebine, katere je pisal večkrat samo zato, »de le-ta papir cilu prazen ne ostane«. Kot prevajavec sv. pisma pa nam je označen samo z dvema kratkima psalmoma in dvema malima odlomkoma iz Lukovega evangelija. Prav je, da nam je urednik tudi v tej mali izbiri svetopisemskih tekstov dal možnost, da primerjamo Trubarjev prevod n. pr. z Dalmatinovim (prim. str. 93. in 206.).

Urednik je napisal knjigi vestno in objektivno pisan uvod, v katerem podaja najprej zgodovino slovenske reformacije, za tem pa dobro označuje posamezne pisatelje in njihovo delo. Tekste pa je opremil s podrobnimi opombami, seznamom manj znanih oblik in slovarčkom manj znanih besed. Vse to vrednost in porabnost knjige še občutno veča. V opombah, ki so sestavljene z veliko vestnostjo, bi bilo umestno navesti signature redkih naših knjig, raztresenih po inozemstvu. Kdor je kdaj iskal po vnanjih knjižnicah, ve, kako težko je včasih najti signaturo in priti do knjige. — K opombi o Kreljevi Otročji bibliji (str. 300.) naj omenim, da ima v »Antithesi« le prvo poglavje katoliške »priče«, vsa ostala poglavja so brez njih (v tretjem Krelj omenja, da katoličani prič za oni svoj nauk nimajo). — Med manj znane oblike bi bilo treba uvrstiti tudi zaimek *vus* (za ves). V slovarček bi pa seveda spadala še marsikaka beseda, ki poprečnemu čitatelju ne bo umljiva (nekatero so objasnjene v opombah): *basen* (126), *buštvu* (131, 217) v pomenu uboštvo; urednik sam uporablja besedo *boštvo* v pomenu božanstvo in to vprav pri tolmačenju besede *bogastvo* (na str. 279); *divjaščina* (141); *dvojiti se* (179); *frančože* (131); *keden* (31); *maninga* (45); *pujti* (132); *sključene* (131); *silovati* (154); *spinat* (145); *vrtača* (77); *zakonik* (134); *znošene* (5); *žolner* (131). Na str. 109. piše Trubar med navodili za petje: »Ne tulite, ne bledite nezastopnu...« Velelnik bledite izvaja urednik od glagola *bledeti* (314); to je seveda napačno — Trubarjev glagol se glasi: *blêsti*, *blêdem*. — Vse te drobne pomanjkljivosti pri celotni oceni urednikovega dela seveda niti v poštev ne pridejo. Knjiga, ki nam jo je dal, je lepa, pomembna in bo trajno ohranila svojo ceno.

Posebej se moram dotakniti še opreme te knjige (ing. arch. Omahen). Ovoj v črnem, rdečem in zlatem tisku predstavlja evangelista v značilni noši protestantskih pastorjev 16. stoletja; v sprednjo belo platnico pa je vtisnjena Trubarjeva podoba v zlatu. Oboje je posneto po vezavi slov. protestantskih knjig 16. stoletja. Tudi vinjete na hrbtu in v knjigi in črke za naslove k posameznim avtorjem so posnete iz naših tiskov 16. stoletja. Knjigi je pridejanih tudi 16 lepo uspeh reprodukcij naslovnih listov oz. značilnih

strani iz nekaterih najvažnejših slovenskih tiskov 16. st. ter enega Trubarjevega pisma iz l. 1564.

Tako se je uredniku, arhitektu in požrtvovalni založnici posrečilo ustvariti eno najlepših in najpomembnejših knjig, ki smo jih zadnje čase Slovenci dobili.

Janez Logar

Miško Kranjec: Sreča na vasi. Tri novele. Hramova knjižnica 5. Založba Hram, Ljubljana 1933.

Čudno: vsakomur se zdi v redu, če lirik zbere »raztresene ude« in jih izda v posebni knjigi. Po pravici, saj pesniške zbirke navadno niso samo pesnikov obračun s samim seboj, marveč večinoma šele odkrijejo njegovo pravo podobo. Če pa isto stori novelist (ali pa celo esejist!), se marsikdo nehote vpraša, čemu to dela, ali ni to nepotrebna potrata. Tega je kriva naša vzgoja oziroma praksa naših založb, ki največkrat niso bile naklonjene ponatisom. Zaradi tega jih mora, seveda kolikor niso krive le gospodarske razmere, zadeti očitek, da niso rade in uvidevno spremljale razvoj oziroma pospeševale rast naše književnosti. In vendarle moramo obžalovati, da ostane toliko dragocenih ustvaritev takorekoč pozabljenih in zakopanih v revijah.

Med drugimi je tudi založba Hram uvidela potrebo in kulturno pomembnost takih ponatisov sodobnih avtorjev. Med prvimi je izdala troje novel Miška Kranjca, katere je izbral ter jim napisal uvod Josip Vidmar. Drobna zbirka vsebuje novele Sreča na vasi, Na valovih Mure in Kati Kustecova.

Te tri novele resda niso same najboljše Kranjčeve stvari in tudi sicer bi si želeli izbor večjega števila njegovih novel. Vendarle pa moramo biti veseli lepe knjižice, iz katere nam kljub temu, da vsebuje le troje novel, popolnoma zaživi svojstveni svet tega nadarjenega pripovednika.

V prvi vrsti moramo poudariti, da ima pripovedovanje Miška Kranjca nekaj privlačnega na sebi. Rad bereš, to je. To je veliko vredno ter je hkrati znamenje pravega pripovednika. Svojstvenost pisateljevega ustvarjanja izvira nedvomno iz njegove tesne splošnosti s prekmursko zemljo, ki se razodeva prav tako v snoveh kakor v slogu. Morda je največji čar njegove umetnosti prav v tej skladnosti materialnega in estetičnega sveta. V novelah je Kranjec sicer motivno in vsebinsko ožji kakor v povestih, zato pa je oblikovno dovršenejši. V novelah zlasti ni onega kolektivnega poudarka kakor v povestih, dasi tudi te drobne, individualne zgodbe rad nasloni na širše sociološko ozadje pokrajine in družbenega okolja. To ga deloma zavaja v neenakomernost oziroma ohlapnost, kar se gradnje tiče. Tudi v jeziku ni enoten, ker vanj vpleta tujke, kar je stilni racionalizem in moti, ker ni v skladu z naivnostjo in kmečkim primitivizmom.

Ta primitivizem je zanj značilen posebno, kar se snovi tiče. Motivna osnova vseh treh novel je ljubezen, ali bolje seksualna strast, ki je včasih iskrena, včasih združena z življenjskim utilitarizmom. Ta primitivna ljubezen je zato sicer tegobna, a ni še tragična. Zato je velika zmota, na tej osnovi trditi, da riše Miško Kranjec življenje, »kakrašno je«. Ne samo iluzionist, marveč vsakdo, ki je v sebi doživel svet višje resničnosti, bo upravičeno trdil prav nasprotno. Ta ugotovitev seveda ne zadeva umetniško, marveč samo